

газета. – 1917. – 4 листопада. 57. Нова Рада. – 1917. – 25 березня. 58. Нова Рада. – 1917. – 30 березня. 59. Нова Рада. – 1917. – 31 березня. 60. Нова Рада. – 1917. – 2 квітня. 61. Нова Рада. – 1917. – 31 травня. 62. Нова Рада. – 1917. – 19 липня. 63. Нова Рада. – 1917. – 10 вересня. 64. Нова Рада. – 1917. – 21 вересня. 65. Нова Рада. – 1917. – 30 вересня. 66. Народна воля. – 1917. – 12 жовтня. 67. Народна воля. – 1917. – 4 листопада. 68. Народна воля. – 1917. – 9 листопада. 69. Народна воля. – 1917. – 15 листопада. 70. Народна воля. – 1917. – 29 листопада. 71. Народна воля. – 1917. – 17 грудня. 72. Військово-науковий вісник Генерального Штабу. – К., 1918. – Ч.2. 73. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – №7. 74. Вісник Союзу Визволення України. – 1917. – 12 квітня. 75. Вісник Союзу Визволення України. – 1917. – 22 квітня. 76. Нова громада. – 1917. – 2 грудня. 77. Киевская мысль. – 1917. – 7 березня. 78. Киевская мысль. – 1917. – 25 квітня. 79. Киевская мысль. – 1917. – 5 травня. 80. Киевская мысль. – 1917. – 10 травня. 81. Киевская мысль. – 1917. – 19 травня. 82. Киевская мысль. – 1917. – 5 грудня. 83. Наша зоря. – Ланцут. – 1921. – № 10–11. 84. Русское Слово. – 1917. – 18 червня. 85. Свобода. – 1917. – 21 квітня.

УДК 94(477):(477:48)''1917''

О.Й. Дем'янюк

Луцький інститут розвитку людини
університету "Україна"

БОРОТЬБА ЗА УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ПЕРШІ МІСЯЦІ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

© Дем'янюк О.Й., 2012

Визначаються особливості розвитку Волинської губернії у перші місяці діяльності Української Центральної Ради. Аналізуються основні складові державотворчого процесу на Волині, включаючи формування місцевих органів влади, боротьбу за вплив на волинське населення, діяльність різних політичних сил. Охарактеризовано новостворені військові комітети, ради робітничих і солдатських депутатів. Проаналізовано комплекс подій, які істотно впливали на соціально-економічний та військово-політичний розвиток волинських земель.

In the article peculiarities of Volyn' regions development in the first monthes of Ukrainian Central Councils activity are determined. The major components of countrymaking process at Volyn, including forming of local authorities, fight for influence at Volynian population, work of different political forces are analysed. In the researching takes place characteristic of newmade military committees, councils of workers and soldiers deputies, analyze of events range, which had a big influence at socialy-economical and military-political development of Volynian lands.

Перемога буржуазної революції в Росії не лише започаткувала руйнацію політичної системи царської імперії, але й стала своєрідним каталізатором для активізації суспільно-громадського руху у більшості її регіонів. На початку березня українські політичні кола, які намагалися очолити владу в державі, створили Українську Центральну Раду – своєрідне міжпартійне об'єднання, яке взяло на себе відповідальність за побудову української державності. Поширення нової влади у різних частинах України мало свою специфіку та особливості. Не стала винятком у цьому сенсі й Волинська губернія.

Принадібно зазначимо, що саме перші місяці роботи Української Центральної Ради викликають найбільше дискусій у вітчизняних та закордонних науковців і дослідників. Неоднозначно

тракуються події дев'яносторічної давнини у спогадах безпосередніх їх учасників. Предметом дискусії виступає оцінка ефективності діяльності українських політичних сил у тогочасних умовах, їх уміння реалізовувати українську державницьку ідею.

Складний соціально-економічний та військово-політичний вузол проблем утворився у західному регіоні, зокрема у Волинській губернії. Особливості розвитку цієї території навесні 1917 р. були зумовлені лінією фронту, яка проходила по західній частині Волині та наявністю тут значної кількості війська обох ворогуючих мілітарних блоків, яке поступово втрачало свою боєздатність через зміну суспільно-політичних обставин.

Ці процеси на зазначеній території не досліджувалися фундаментально. Хоча у працях вітчизняних істориків О. Ресента, Л. Дещинського, В. Верстюка, В. Солдатенка є окремі аспекти, які дають змогу розглядати волинські землі як території, на яких безпосередньо відбувались важливі події загальноукраїнського державницького значення.

З огляду на те, що схематичний огляд складових суспільно-політичного становлення Волині в перші місяці роботи Української Центральної Ради унеможлиблює створити цілісної картини життя регіону, видається доцільним провести дослідження ситуації у регіоні. Тому завданням цієї роботи стане аналіз комплексу подій означеного історичного періоду, які істотно впливали на розвиток соціально-економічної та військово-політичної сфери волинських земель.

Зміна політичного керівництва у Росії після Лютневої революції створила сприятливі умови для розгортання українського національного суспільно-політичного руху та відродження своєї державності. Ці процеси очолила Українська Центральна Рада. Спочатку «як Тимчасовий організаційний Центр Український, складений з представників Київських українських, культурних, професійних і політичних організацій» [1, с. 95], а згодом як легітимний державний орган, який одержав відповідні повноваження від Українського національного конгресу.

З перших днів зміни політичного режиму у Росії на території України активізувалася робота партійних, культурних, освітніх, національних організацій. Представники цих угруповань увійшли до складу щойно створеної Ради об'єднаних громадських організацій міста Києва та його робочого органу – виконавчого комітету. Аналогічні державні органи почали створюватися у губернських та повітових центрах.

Нагадаємо, що на початок Української революції волинські землі були розділені фронтом Першої світової війни. У березні 1917 р. окупованими австро-угорськими та німецькими військами були землі Ковельського, Володимир-Волинського і частина Луцького повітів. Прифронтовими територіями Волинської губернії, що знаходилися під владою Росії, були волості Рівненського, Дубенського, Крем'янецького та частини Луцького повітів. Саме тут розгорнулася найбільша робота з підпорядкування собі місцевих органів влади політичними силами Української Центральної Ради, Тимчасового уряду Росії та російської більшовицької партії.

Уже 8 березня 1917 р. у прифронтовому Луцьку міська рада була перейменована у громадську раду, збільшивши її кількість з 25 до 40 членів шляхом довиборів (1 депутат від римокатолицького духовенства, 1 казенний равін, 1 депутат єврейських благодійних товариств, 12 депутатів, вибраних усім населенням Луцька) [2, с. 1]. 17 квітня збори уповноважених таємним голосуванням обрали 12 членів громадської ради. Через 10 днів після виборів луцький міський голова підполковник В. Малявчик зняв з себе повноваження та передав їх бухгалтеру А. Варковицькому. Схожі процеси відбувалися в інших повітових містах Волинської губернії.

9–10 березня 1917 р. у більшості повітових міст Волинської губернії відбулися мітинги, демонстрації, сходки, які вітали повалення монархії в Росії. 9 березня відбулася демонстрація у Житомирі. У ній взяли участь офіцери та солдати місцевого гарнізону, учні початкових та середніх навчальних закладів, громадяни міста [3, с. 72].

У перші дні після повалення самодержавства в Росії місцеві органи самоврядування в Україні, залежно від персонального складу відповідних інституцій, розділилися між Тимчасовим урядом та Українською Центральною Радою. Як у центрі, так і в регіонах України, розпочалася боротьба за владу. До неї почали долучатися Ради робітничих і солдатських депутатів, куди

входили переважно меншовики, есери та бундівці. Реальною політичною силою ради стали вже влітку 1917 р., коли більшість їхнього складу стала більшовицькою.

У березні–квітні 1917 р. на Волині утворилися різноманітні українські організації: громада Товариства українських поступовців, «Селянська спілка», філія Українського військового клубу ім. П. Полуботка [4, с. 64]. Народний рух поступово набув організованих ознак і чіткого національно-державного спрямування, наочно демонструючи зрушення в українському суспільному житті. Ці зрушення передусім відображали динаміку політичного розвитку української спільноти.

Знаючи про поширення національно-визвольного руху у більшості повітів центральних та західних українських губерній наприкінці березня до Київського губернського виконавчого комітету надійшла пропозиція про клопотання перед Тимчасовим урядом Росії щодо виділення «п'яти основних, центральних, так би мовити, українських губерній (Київської, Волинської, Подільської, Полтавської та Чернігівської) в особливу адміністративну область, свого роду генерал-губернаторство» [5, с. 64]. По суті це була перша заявка українського політикуму на автономію та національне становлення означених територій.

Тимчасовий уряд натомість не поспішав вирішувати українське питання. У березні 1917 р. політична ситуація в Україні дала йому змогу ігнорувати український громадянський рух, недооцінюючи його значущість. Замість губернаторів, з подачі Тимчасового уряду з'явилися губерніяльні комісари. Ці пости обіймали голови губерніяльних земських управ. У Києві таким комісаром став М. Суковкін, в Житомирі – А. В'язлов. Земські з'їзди обрали виконавчі губерніяльні комітети. Тимчасовий уряд також контролював роботу більшості губернських повітових та міських рад громадських організацій.

На початку березня в Україні склалася доволі парадоксальна ситуація. Ні влада у Києві, ні місцева влада у губернських та повітових містах не знала як себе поводити у тогочасній політичній обстановці. Важливим аспектом у подальшому розвитку подій розглядалося ставлення до зміни політичної ситуації військовими. Особливе значення це мало для території Західної Волині і Галичини, де саме і перебували основні військові сили колишньої Російської імперії.

На телефонограму з питанням про дії армії у цій ситуації зі штабу головнокомандувача Південно-Західним фронтом генерала О. Брусилова надійшла неоднозначна відповідь, що «армія виконає свій обов'язок перед рідним краєм» [6, с. 62–63]. Одержана відповідь не задовольнила жодну з політичних сил, адже чітко не було зазначено, яку владу підтримує колишнє імперське військо.

4 березня сформовано Київську Раду робітничих депутатів, що стало початком поширення на українських землях рад різних рівнів та форматів. Так, у Житомирі аналогічне громадське утворення було створене 9 березня. 21 березня Ради солдатських і офіцерських депутатів запрацювали в Житомирі, Старокостянтинові, Шепетівці. Дещо пізніше вони почали діяти лише у Луцьку (11 липня) та в Рожищах (15 липня) [7, с. 30]. У березні–квітні 1917 р. Ради робітничих і солдатських депутатів були утворені у Рівному, Дубно, Острозі, Коростені та деяких інших містах і селищах Волинської губернії [8, с. 69]. Усього на Волині у цей період було створено 16 Рад робітничих і солдатських депутатів.

Однак у ту пору саме Центральна Рада мала найкращі можливості для організації державницького життя на українській території. Член єврейського громадського руху О. Гольденвейзер у своїх спогадах зазначав: «Українські діячі проявили в ту епоху велику енергію і зуміли в короткий строк створити міцну організацію з широкою мережею. Досить швидко рада перестала рахуватися з владою нашого Виконавчого комітету або, у всякому разі, стала дивитися на себе як на орган автономний і незалежний від місцевих «російських» установ» [9, с. 9].

До червня 1917 р. Українська Центральна Рада, отримавши підтримку різними з'їздами та зборами, зробилася фактичним господарем ситуації на Україні. У цей час питання про автономію України було поставлене на підставі констатації реального стану речей в регіонах. За кілька місяців УЦР зуміла заявити про себе як про центральний орган управління в Україні. Місцевим органом

Української Центральної Ради на Волині стала Волинська українська рада в Житомирі, до якої увійшли представники різних українських політичних партій та організацій. На чолі цього державного органу стояв соціал-федераліст Підгірний [8, с. 71].

Особливості входження Волинської губернії до національно-визвольного руху навесні 1917 р. визначаються переважаючим там селянським складом та наявністю на території Волині лінії фронту, яка у зазначений період проходила по лінії Кисилін – Затурці – Локачі – Свинюхи – Горохів – Броди [10, с. 37].

У досліджуваній період у межах Волинської губернії діяли війська Південно-Західного фронту, до якого входили чотири армії: Особлива, 11-та, 7-ма та 8-ма. Станом на 1 квітня 1917 р. в частинах Південно-Західного фронту нараховувалось 2315,1 тис. солдатів і офіцерів [11, с. 90]. Усього в російській армії на початку 1917 р. із 9 млн. осіб українці становили 3,5 млн. Станом на 1 квітня 1917 р. в частинах Південно-Західного фронту третина особового складу були українці.

У прифронтових містах знаходилося 44 гарнізони, з яких у Волинській губернії було 11 загальною чисельністю 65,5 тис. осіб [12]. Так, у Луцькому гарнізоні перебувало понад 20 тис. військовослужбовців [13, с. 103]. Таке скупчення військових на доволі обмеженій території лягло важким тягарем на місцеве населення. Жителі населених пунктів Волині, окрім того, піддавалися ідеологічному впливу з боку більшовицьких солдатських пропагандистів та агітаторів.

Тому територія Західної Волині, на відміну від Рівненщини чи Житомирщини, була більше піддана впливам більшовицької ідеології, яка починала зароджуватися у солдатських лавах Південно-Західного та Західного фронтів. Основою для більшовицької агітації стали волинські селянські маси. Незважаючи на певну підтримку селянами ідеалів української національної революції, визначальним гаслом для них залишалося соціально-економічне визволення, насамперед вирішення земельного питання.

Десятки організацій, що з'являлися на селі у перші місяці після Лютневої національно-буржуазної революції, ставали на заваді консолідації волинського селянства. Більшовицькі агітатори вдало скористалися затягуванням Українською Центральною Радою вирішення земельного питання, роздмухуючи тим самим ворожнечу по відношенню до української влади.

Почастішали випадки переростання у відкриту боротьбу протистояння селян і поміщиків. Непоодинокими стали грабунки маєтків, підпали господарських споруд та поміщицьких садиб, викрадення худоби і сільськогосподарського реманенту, вирубка панських лісів, захоплення поміщицької землі. Уже 14 березня 1917 р. в районі с. Дідовичі Луцького повіту місцеві селяни розграбували і спалили шість поміщицьких маєтків [8, с. 70].

Надзвичайно гострим було селянсько-поміщицьке протистояння у селах прифронтових повітів, зокрема Луцького, Крем'янецького, Рівненського, Старокостянтинівського, Дубенського, Острозького. Селяни не лише саботували розпорядження місцевих органів влади, а й виганяли їх представників та обирали комітети, спілки, ради. У с. Свинюхи Крем'янецького повіту селяни засіяли 240 десятин землі поміщика О. Дуніна-Карвицького, яка перебувала в оренді Всеросійського земельного союзу. В с. Шумбарі Крем'янецького повіту селяни з допомогою солдатів відібрали у поміщика Волковинського землю і поділили її між собою, в с. Городці Луцького повіту селяни засіяли житом поля поміщика Пурбе [14, с. 8].

Щоденно по урядових інстанціях йшли повідомлення про порушення прав приватної власності місцевими селянами. Селянський рух, підбурований більшовицькою агітацією та підтримуваний окремими солдатами, ставав неконтрольованим та залишався без покарання. Захоплення та засівання поміщицької землі стало нормою поведінки волинських селян прифронтових повітів. Проте Перший Волинський селянський з'їзд, який відбувся у Житомирі 21–24 травня 1917 р. (близько 700 делегатів), погодився з представниками українських органів влади про відкладення вирішення земельного питання до скликання Всеукраїнських Установчих Зборів.

Політичні зміни у Російській державі не могли обійти стороною солдатські маси, які без сумніву були найактивнішим прошарком населення тогочасної Волині, зокрема прифронтових Рівненського, Дубнівського, Крем'янецького і Луцького повітів. Солдати російської армії безпосередньо впливали на перебіг суспільно-політичних змін у краї. Тому з початком революції в Україні між політичними силами розгорнулася боротьба за впливи у солдатському середовищі.

Події першої половини березня 1917 р. в Україні засвідчили, що обставини сприяють розгортанню українського національно-визвольного руху в армії. Уже в березні 1917 р. в армії почали організовуватися українські ротні громади. У них групувалися солдати-земляки з різних повітів України. Для координації своєї діяльності вони об'єднувалися у групи з 10–12 осіб і були постійно діючим органом [1, с. 2]. На підтримку діяльності української влади містами країни пройшли військові паради і маніфестації робітників та солдатів: 11 березня у Проскуріві, Козятині, Старокостянтиніві, 17 березня – у Білій Церкві, Василькові, Житомирі.

У підрозділах Південно-Західного фронту створювалися різноманітні військові гуртки, клуби, ради та інші організації. У квітні 1917 р. вони були організовані у 24-му армійському корпусі ІХ армії, в 155-й Піхотній дивізії ХІ армії, в гарнізонах Тернополя, Рівного, Житомира [15].

Характеризуючи військово-політичні події того часу, В. Винниченко зазначав: «Для нас свідомість і національна організація війська були під той час потрібні не як технічна, фізична, чисто військова сила, а як моральна, як ще один сильний доказ нашої дозрілості й необхідності реалізації наших домагань» [16, с. 138–139]. Однак найближчі події показали, що соціалістичні принципи частини членів Української Центральної Ради не дали їм можливості активно підтримувати українізацію армії.

Боротьба поміркованої більшості Центральної Ради і самостійницького табору навколо перспектив українського державницького і військового будівництва у ході роботи І (5–8 травня) та ІІ (5–10 червня 1917 р.) Всеукраїнських військових з'їздів привела швидше до розпорошення з подальшим занепадом, ніж до консолідації національного військового руху. У червні 1917 р. В. Винниченко змінив своє бачення щодо українізації війська та заявив: «Не своїй армії нам ... треба, а знищення всяких постійних армій» [17, с. 15].

Відсутність чіткої концепції військового будівництва держави та нерозуміння частиною членів Української Центральної Ради ролі армії у тогочасних політичних процесах дали можливість іншим політичним силам, насамперед більшовикам, перейняти на себе організовану ідеологічну роботу у солдатському середовищі. При штабі Особливої армії, у 322-му Обоянському полку, що дислокувався в Луцьку, 47-му Панцерному загоні, який розташовувався у Дубно, 48-му Окремому польовому важкому артилерійському дивізіоні, 18-й Ярославській дружині діяли більшовицькі організації [14, с. 6–7].

На прифронтових територіях почали активніше діяти Ради солдатських депутатів та солдатські комітети. Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів наказом № 1 закріпила існування уже діючих комітетів і зобов'язала створити там, де їх ще не було. Зазначеним наказом солдатські комітети наділялися повнотою політичної влади на місцях та зосереджували у своїх руках усі основні функції командування. Відмінялося титулування офіцерів, солдати зрівнювалися у правах з усіма громадянами країни [18, с. 190].

Щоб якось контролювати створення та діяльність солдатських комітетів, ставка «Тимчасовим положенням по організації чинів діючої армії і флоту» визначила місцем створення комітетів роти, полки, дивізії, корпуси, армії, штаби фронтів. До літа 1917 р. на Південно-Західному фронті до складу комітетів різних рівнів входило більше 75 тис. солдатів.

12 березня 1917 р. командувач Південно-Західним фронтом генерал О. Брусилов доповідав воєнному міністру Тимчасового уряду О. Гучкову про створення фронтового, армійського і корпусного комітетів із залученням до їхньої роботи існуючих на фронті громадських організацій. У другій половині травня на Південно-Західному фронті діяло близько 107 тис. різноманітних солдатських і офіцерських комітетів [19, с. 71].

15 квітня 1917 р. у Крем'янці зібралися делегати 11-ї армії для обрання армійського комітету. Його головою був обраний більшовик прапорщик М. Криленко, який відразу почав піднімати питання припинення війни, зменшення ролі офіцерів, саботування рішення Тимчасового уряду та Української Центральної Ради.

По містечках і більших селах почали обиратися волосні і сільські виконавчі комітети. У населених пунктах, поблизу яких розташовувалися гарнізони чи військові частини, почали створюватися ради селянських депутатів. При них організовувалися дружини для охорони громадського порядку, захисту інтересів місцевого населення.

Однією з форм залучення населення прифронтових територій на свій бік стало формування позитивного іміджу солдата – оборонця своєї землі. Розпорядженням уповноваженого Тимчасового уряду у справах допризовної підготовки і фізичного розвитку населення Росії від 15 березня 1917 р. [20, с. 5] визначалися основні знання та уміння мобілізованих до війська. З ініціативи представників місцевих державних органів, військових і громадських кіл почали створюватися військово-спортивні комітети (Житомир, Рівне) з метою допризовної підготовки гімназійної та учнівської молоді.

Організаторам цього руху вдалося залучити до співпраці місцеву владу та громадськість, відкрити курси допризовної підготовки молоді, де переважно навчалися юнаки 1896–1898 років народження [21, с. 48–55]. Однак через зменшення, а згодом і припинення фінансування курси припинили своє існування.

Тимчасовий уряд намагався контролювати ситуацію в Україні через систему губернських, повітових і волосних комітетів. 1917 р. вражав розмаїттям місцевих органів влади: комісари, ради, управи, комітети, спілки.

21 квітня 1917 р. з'явилася постанова Тимчасового уряду про обрання волосних, повітових і губернських комітетів [20, с. 33]. До їх повноважень належало ознайомлення населення з новинами у земельних законах і розпорядженнях уряду, діяльністю головного земельного комітету, що діяв у Санкт-Петербурзі.

У цей же день з'явилася постанова Тимчасового уряду про створення земельних комітетів [22, с. 46]. Цим документом обґрунтовувалося створення головного та місцевих (губернського, повітового, волосного) комітетів задля підготовки земельної реформи і для розробки невідкладних тимчасових заходів щодо вирішення земельного питання Установчими зборами

Звісно, що перепони, які чинили Тимчасовий уряд та більшовицькі сили не сприяли національному державотворенню. Однак ознакою того, що український національно-визвольний процес рухався по висхідній, свідчить проведення «свята революції» 16 березня у Києві [23, с. 49], в якому взяло участь 100 тис. осіб з усіх регіонів України; рішення Всеукраїнського селянського з'їзду (28 травня – 2 червня 1917 р.) про визначення земельного питання Всеукраїнськими Установчими зборами; робота Всеукраїнських військових з'їздів (5–8 травня і 5–10 червня 1917 р.), наслідком якої стала часткова українізація армії та активізація державотворчих процесів в Україні; проголошення I Універсалу Української Центральної Ради (10 червня 1917 р.), яким Україна визначалася автономною державною одиницею та окреслювалися майбутні напрямки українізації.

6–8 квітня 1917 р. у Києві працював Всеукраїнський національний конгрес, метою якого була консолідація українського руху та визначення найближчих пріоритетів політичної діяльності. Він засвідчив серйозність українських національних домагань та висловив довіру Українській Центральній Раді.

За своїми рішеннями та представництвом Всеукраїнський національний конгрес був, без перебільшення, найзначущішою подією весни 1917 р. На цьому форумі відбувся процес конституціонування Центральної Ради, яка отримала статус представницького органу влади українського народу. Обрання персонального складу УЦР по суті забезпечило представництво інтересів територіальних громад, політичних партій та національних меншин у найвищому державному органі. Так, вісім українських губерній та великі міста мали у Центральній Раді 60 представників [24, с. 151]. Від Волині до складу УЦР був обраний О. Головка, П. Колесник, Н. Касяненко, Б. Козубський [25]. Пізніше від Волинської губернії був обраний М. Кухаренко, С. Дмиш, С. Підгірський П. Драчук [26, с. 173].

Отже, вивчаючи особливості державотворчих процесів на території Волинської губернії у березні–вітні 1917 р., можемо зауважити:

– по-перше, що українській політичній верхівці у цей короткий термін не вдалося згуртувати та консолідувати навколо державотворчої ідеї місцеве волинське населення. На місцях, особливо у західних волинських повітах, з різною інтенсивністю діяли представники Тимчасового уряду і більшовики, створюючи свої організації та виступаючи проти української влади;

– по-друге, що у досліджуваний період Українська Центральна Рада не змогла оцінити земельного питання, яке було наріжним каменем для волинських селян. Тому на Волині, де серед

населення і війська, яке там знаходилося, більшість були селянського походження, під впливом більшовицької агітації розпочалися самовільні захоплення землі, її засів та самочинна боротьба проти поміщиків;

– по-третє, що Українська Центральна Рада не змогла підпорядкувати собі армію колишньої Російської імперії та залучити її до виконання державотворчих завдань. Однією із причин такого становища стало негативне ставлення до армії як такої значної частини українських політиків. Потужний військовий потенціал, який перебував на Волині, почав деградувати та розпадатися;

– по-четверте, що демократичні перетворення в армії, частини якої розташовувалися у межах Волинської губернії, ніяк не узгоджувалися з українським національно-визвольним процесом, що відобразилося на ставленні особового складу Західного та Південно-Західного фронтів до ідеалів Української революції.

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ (ЦДАВО України), ф. 1115, оп. 1, спр. 11. 2. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф. 3, оп. 1, спр. 1614. 3. Рудницька Н. Політичні партії і громадські рухи національних меншин на Волині у 1911–1921 рр. / Н. Рудницька // Шляхами творення Української держави: за матер. регіон. наук.-практ. конф. «Боротьба українського народу за державну незалежність в 1917–1921 роках». – Житомир, 2006. – С. 72–76. 4. Тимошенко В. Волинь в період української революції і громадянської війни / 1917–1920 рр. / В. Тимошенко // Велика Волинь: минуле й сучасне: міжнар. краєзн. конф.: тези. – Житомир, 1993. – С. 64–65. 5. Дорошенко Д. Война и революция на Украине / Д. Дорошенко // Революция на Украине по мемуарам белых / Репринтное воспроизведение издания 1930 г. – К.: Изд-во полит. л-ры Украины, 1990. – С. 64–98. 6. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада : навч. посіб. / В. Ф. Верстюк. – К.: Заповіт, 1997. – 344 с. 7. Кичий І. В. Борьба за власть Советов на Правобережной Украине / И. В. Кичий. – Львов: Выща шк., 1986. – 152 с. 8. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939) / Р. Н. Оксенюк. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1970. – 276 с. 9. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний (1917–1920) / А. А. Гольденвейзер // Революция на Украине по мемуарам белых / Репринтное воспроизведение издания 1930 г. – К.: Изд-во полит. л-ры Украины, 1990. – С. 1–63. 10. Соловійов О. Економічне становище Волині в роки Першої світової війни / О. Соловійов // Науковий вісник ВДУ. Історичні науки. – 1997. – № 2. – С. 35–40. 11. Российский государственный военно-исторический архив (далі – РГВИА), ф. 2067, оп. 1, д. 3792. 12. Литвин С. Військо Центральної Ради: злочинна небалість чи поріг можливого? [Електронний ресурс] / С. Литвин // Воєнна історія. – 2007. – № 1–3. – Режим доступу до журн.: <http://www.warhistory.ukrlife.org>. 13. Косміна Р. І. Наш край у 1917–1920 рр. // Наш край в курсі вивчення історії України / Р. І. Косміна, Р. Я. Самостян; упор. С. Ю. Рибчинчук. – Луцьк: Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2004. – С. 103–115. 14. Заболотний І. Нескорена Волинь / І. Заболотний. – Львів: Каменяр, 1964. – 204 с. 15. Нова Рада – 1917. – 12, 18, 30 квітня. 16. Винниченко В. Відродження нації / Репринтне відтворення видання 1920 року: у 3 ч. / В. Винниченко. – К.: Вид-во політ. л-ри України, 1990. – Ч. I. – 350 с. 17. Голубко В. Є. Військове будівництво в Україні періоду Центральної Ради: автореф. дис. ... докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Є. Голубко. – Львів, 1998. – 32 с. 18. Революционное движение в России после свержения самодержавия: док. и матер. – М.: АН СССР, 1957. – С. 189–190. 19. Дециньський Л. Є. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. – лютому 1918 р. / Л. Є. Дециньський. – Львів, 1982. – 286 с. 20. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. 215, оп. 2, спр. 100. 21. ДАРО, ф. 215, оп. 2, спр. 354. 22. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. 2804, оп. 1, спр. 5. 23. Реєнт О. П. Україна між світовими війнами (1914–1939). Події. Люди: док.: Нариси історії / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. – К.: Школа, 2004. – 544 с. 24. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис: монографія / В. Ф. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с. 25. Пясецький В. Перші паростки відродження (Історія Луцької української громади) / В. Пясецький // Краєвид. – 2001. – листопад–грудень. – С. 1–2. 26. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. / Р. Млиновецький. – Львів: Каменяр, 1994. – 572 с.